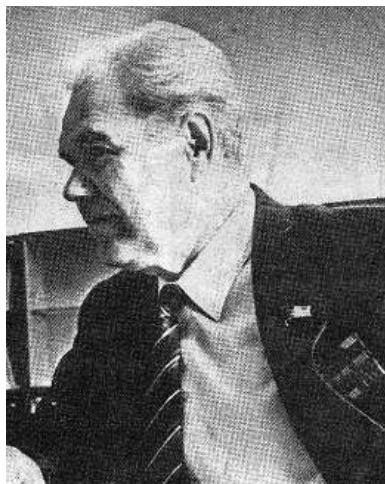

**APORTUL
ACADEMICIANULUI
DIMITRIE URSUL
LA CERCETAREA ISTORIEI
FILOSOFIEI**

.....
Dr. hab., prof. univ. Gheorghe BOBĂNĂ
Institutul de Istorie al AȘM

Acad. Dimitrie URSUL
10.11.1913-1.02.1996

Cunoscut om de știință, experimentat organizator al activității științifice, academicianul Dimitrie Ursul s-a născut la 10 noiembrie 1913 într-o familie de țărani din satul Piscul-Lung, regiunea Odessa. După absolvirea, în 1929, a Școlii tehnice profesionale din Ananiev, lucrează aproape un deceniu, până în 1939, învățător într-o școală rurală. Între anii 1939-1946 și-a făcut serviciul militar, trecând prin vâltoarea și pârjolul celui de al Doilea Război Mondial. Demobilizat și revenit la baștină, Dimitrie Ursul își face studiile superioare la Institutul Pedagogic de Stat din Chișinău, după absolvirea căruia urmează doctoratura la Universitatea de Stat din Moldova.

Începând cu anul 1956, Dimitrie Ursul desfășoară o intensă activitate didactică în mai multe instituții de învățământ superior din Chișinău, mai întâi ca lector, iar apoi ca șef al unor catedre de filosofie. În 1970 susține teza de doctor habilitat în filosofie, obținând apoi și titlul de profesor.

Din anul 1973 Dimitrie Ursul activează în cadrul Academiei de Științe a Moldovei. Este director al Secției de Filosofie și Drept, iar din 1978, când devine membru titular al Academiei, deține funcția de academician coordonator al Secției de Științe Socio-Umane. Între anii 1981-1985, academicianul Dimitrie Ursul este vicepreședinte al Academiei de Științe a Moldovei.

Autor a peste 120 de lucrări științifice, dintre care 10 monografii, Dimitrie Ursul a pregătit mai mulți doctori în științe. I-a fost decernat titlul onorific de Om Emerit în Știință, este laureat al Premiului de Stat al Republicii Moldova, fusese decorat cu ordine și medalii. S-a stins din viață la 1 februarie 1996.

Talentul de cercetător științific al viitorului savant Dimitrie Ursul se manifestă în anii de studii de doctorat. Îl atrage istoria filosofiei, cu preponderență dezvoltarea gândirii filosofice în Moldova. Își concentrează eforturile asupra cercetării moștenirii filosofice a lui Nicolae Spătaru Milescu, descoperind în arhivele din Moscova mai multe manuscrise puțin cercetate și chiar inedite ale gânditorului mol-

dovean, stabilit, din anul 1671, în Rusia. Dimitrie Ursul printre primii analizează operele de vastă întindere ale lui Nicolae Spătaru – *Cartea despre natură* (1672), *Hrismologhion* (1673), *Vasiliologhion* (1674), lucrări rămase și până astăzi în manuscris. Savantul moldovean, de asemenea printre primii, atrage atenția asupra așa-numitelor „tratate estetice” ale lui Nicolae Spătaru Milescu – *Carte despre cele nouă muze și cele șapte arte liberale*, *Aritmologia*, *Cartea ieroglifică* ș.a. Aceste lucrări cu caracter instructiv-didactic se aflau în acel timp în manuscris și abia peste un sfert de secol au fost editate la Sankt Petersburg de către Olga Bielobrova și la București de către Pandele Olteanu.

Dimitrie Ursul reintroduce în circuitul științific scrierile lui Nicolae Milescu despre călătoria în China și descrierea Siberiei, editate în Rusia la sfârșitul secolului al XIX-lea și devenite rarități bibliografice. Investigațiile științifice din acea perioadă au constituit conținutul tezei sale de doctor în filosofie, editată în 1955 cu titlul *Concepțiile filosofice și social-politice ale lui Nicolae Milescu Spătaru*. Această lucrare, deși scrisă în maniera timpului, cu un anumit tribut adus ideologiei dominante de atunci, continuă să fie un studiu de referință, menționat și citat de majoritatea cercetătorilor de mai târziu ai operei spatariene.

Capitolul III, *Concepțiile filosofice ale lui Nicolae Milescu Spătaru*, este elaborat de Dimitrie Ursul în urma cercetării minuțioase a manuscriselor aflate în colecțiile Bibliotecii de Stat din Rusia (fosta Bibliotecă „V.I. Lenin”). În fondurile acestei biblioteci autorul depistează câteva copii autografe ale *Hrismologhion*-ului. (Manuscrisul autograf din fondul Rumeanțev 165, din anul 1673, dedicat țarului Alexei Mihailovici, și manuscrisul autograf M.2615 din 1696, dedicat țarului Petru Alexeevici (Petru I). Tot aici Dimitrie Ursul consultă manuscrisul M.6743 al

Cărții despre natură (*Kniga glagolemaia estesvoslovnaia*). În Secția de manuscrise, Colecția sinodală 527 a Muzeului de Stat de Istorie, cercetătorul operei lui Nicolae Spătaru descoperă manuscrisul *Cărții despre cele nouă muze și șapte arte liberale* (*Kniga izbrannaia vcrate o deviati muzah i o sedmix svobodnâh hudojectvah*). În secția de manuscrise a Bibliotecii Publice „M.E. Saltâcov-Șcedrin” din Sankt Petersburg, fond Olenin, culegerea QXVII, nr. 228 va consulta manuscrisul *Cărții Ieroglifice*. Astfel, aproape întregul capitol consacrat analizei concepțiilor filosofice ale cărturarului moldovean este rezultatul studierii atente și competente a manuscriselor, unele dintre ele autografe, majoritatea necunoscute publicului larg. După cum am menționat mai sus, câteva dintre aceste lucrări ale lui Nicolae Spătaru Milesu nici până astăzi n-au fost editate.

În capitolul al IV-lea al lucrării de doctorat, consacrat analizei concepțiilor social-politice ale lui Nicolae Spătaru Milesu, Dimitrie Ursul continuă investigarea manuscriselor operelor gânditorului, îndeosebi a manuscrisului *Hrismologhion*-ului. Autorul apelează și la tratatul *Vasiliologhion*, aflat în Secția de manuscrise a Bibliotecii de Stat din Rusia (fosta V.I.Lenin), fondul Rumeanțev 413.

Dimitrie Ursul printre primii cercetători atrage atenția asupra problemelor de filosofie a istoriei prezente în opera lui Nicolae Spătaru Milesu, mai cu seamă asupra teoriei celor patru monarhii expusă în una din cele mai populare lucrări ale lui Nicolae Spătaru Milesu, *Hrismologhion*, scrisă în anul 1673. Este cunoscut faptul că teoria celor patru monarhii a fost populară și în antichitate. Conform cosmologiei aristotelice, „primul motor” ori „sfera cerească” se mișcă de la est spre vest și în această mișcare sunt antrenate toate lucrurile existente, inclusiv monarhiile, care sunt predestinate să se deplaseze în cerc pe Pământ în aceeași direcție. Concepția istoriei universale, formulată de Nicolae Spătaru Milesu, urmează ideea aristotelică și totodată reflectă complexitatea ideilor istorice din epoca sa. În ea coexistă ideile noi cu cele vechi, tradiționale. Bazându-se pe teoria celor patru monarhii, gânditorul interpretează întreaga istorie a omenirii drept o realizare a prezicerii mistice a profetului biblic Daniil. Însuși cuvântul grecesc *hrismologhion* înseamnă „prezicere”, „predestinare” și de aceea procesul istoric universal este atestat de Spătaru Milesu drept o împlinire a acestei preziceri, prezentă în Sfânta Scriptură.

Asemeni oricărei opere monografice, *Hrismologhion*-ul începe cu definirea obiectului de cercetare, cu clarificarea a ceea ce este „monarhia”. Toți cronicarii și istoricii, menționează Spătaru Milesu,

afirmă la unison că „monarhia este conducere uni-personală, autocrație”. Cărturarul prezintă etimologia cuvântului *monarhia*, care provine de la grecescul *mono* – singur, unul și *arhi* – început sau putere. Totodată Spătaru Milesu distinge două tălmăciri ale cuvântului *monarhia* – „liberă” sau „comună” și „comparativă” sau „deosebită”. Prima interpretare se referă la definirea formei de guvernare ca atare și „semnifică faptul că în monarhie stăpânește un țar ori rege unic...”. Cea de a doua definiție se referă la statul ce întruchiează o monarhie. Monarhia în acest caz este „cea mai întinsă stăpânire din lume, ori o astfel de împărăție care prin măreția sa depășește și învinge toate celelalte împărății” și acestei împărății toate celelalte în lume ca unui conducător sunt obligate să se supună, căci toate celelalte state din lume se raportează la ea ca părțile corpului către cap.

Nicolae Spătaru Milesu mai evidențiază două tipuri de monarhii: *monarhia civilă* și *monarhia divină*. Monarhia civilă, scrie cărturarul, este definită de Aristotel în cartea sa *Despre lucrurile civile* drept mod de stăpânire în care unul este stăpân peste toți și această definiție a lui Aristotel „este susținută de Bodin și de mulți alții”. Astfel, în definirea monarhiei civile gânditorul se sprijină pe autoritatea istoriografiei antice și a celei contemporane lui. Definiția *monarhiei divine* este preponderent teologică. „Monarhia divină..., menționează Spătaru Milesu, este cea mai mare stăpânire din lume de însuși Dumnezeu prezisă...”. Gânditorul recunoaște că atunci când vorbește despre istoria civilizației universale ca istorie a celor patru monarhii are în vedere nu definiția aristotelică a monarhiei, dar pe cea „divină”: „Când vorbim despre cele patru monarhii nu ne referim la învățătura lui Aristotel, ci la ceea ce e predestinat de Sfântul Duh”.

Dimitrie Ursul menționează faptul că în *Hrismologhion* Nicolae Spătaru Milesu descrie, conform tradiției, următoarele patru mari monarhii – Haldeiană sau Asiriană, Persană, Greacă și Romană. Analizându-le, gânditorul ajunge la concluzia că niciuna din ele n-a stăpânit toate popoarele lumii, căci dominația lor s-a răspândit doar asupra unei părți a lumii. Două cauze au generat această situație, consideră cărturarul. În primul rând, în urma naturii rele a oamenilor, care nu doresc să se supună aceluși conducător care a fost instituit de însuși Dumnezeu. În al doilea rând, pentru că în lume poate exista doar o singură împărăție universală – cea a lui Dumnezeu. Doar Iisus Hristos „este țarul Pantocrator, adică atotstăpânitor...”, scrie Nicolae Spătaru Milesu în *Prolegomenele* la tratatul *Hrismologhion*. De aceea, conchide el, „nici un monarh în lume nu poate fi cu adevărat conducă-

tor unic și autocrat”, fiindcă „toți împărații lumii și stăpânitorii cu sceptrele lor lui Hristos trebuie să se închine și pe El trebuie să-L recunoască drept împăratul împăraților și domnul domnilor...”.

Referindu-se la faptul că pe parcursul procesului istoric unele monarhii iau locul altora, gânditorul încearcă să descopere cauzele acestui fenomen. Conform opiniei sale, motivele „schimbării împărățiilor” constituie o problemă grea, căreia Aristotel i-a dat un astfel de răspuns: „Această schimbare are loc atunci când oamenii încep să exceleze în apucături rele și în alte păcate și moravuri nepotrivite”. Totodată Spătaru Milescu leagă schimbul monarhiilor de procesul natural de îmbătrânire și descompunere. El menționează în *Hrismologhion* că „au loc anumite schimbări, căci toate în lume îmbătrânesc ... și când sosește momentul schimbării, toate într-o clipă se risipesc”. Aceasta însă „nu se întâmplă din porunca și vrerea lui Dumnezeu (fiindcă Dumnezeu nu poate fi cauza vreunui rău), ci din cauza păcatelor oamenilor”. Astfel, conchide Dimitrie Ursul, Nicolae Spătaru Milescu sublinia rolul oamenilor în dezvoltarea istorică a societății, în opoziție cu concepția teologică, fatalistă a istoriei, conform căreia toate fenomenele vieții sociale sunt determinate de acțiunea forțelor supranaturale, de providența divină.

Într-o altă scriere, elaborată în aceeași perioadă, în tratatul *Vasiliologhion*, gânditorul revine asupra cauzei „schimbării” monarhiilor și enumeră printre ele perfidia, lăcomia de bani, mândria și minciuna stăpânitorilor și alte „vinovății omenești”, referindu-se încă o dată la cauzele menționate de Aristotel. Nicolae Spătaru Milescu nu se situează însă cu fermitate pe această poziție, căci în *Hrismologhion* afirmă în spiritul providențialismului: „...noi însă împreună cu Daniil spunem că Dumnezeu este cauza tuturor schimbărilor”. Dimitrie Ursul constată că concepția lui Nicolae Spătaru Milescu asupra desfășurării procesului istoric reprezintă o îmbinare a providențialismului cu ideile aristotelice, o preluare de la gânditorii Evului Mediu a ideii despre liberul arbitru.

Nicolae Spătaru Milescu consideră forma monarhică de stăpânire „supremă în lume (верховнейшая в мире)”. Totodată, în *Hrismologhion*, el desemnează drept urmașă a celor patru monarhii universale monarhia autocrată rusă și acest lucru se afirmă în momentul când în Europa se considera drept urmaș al acestor monarhii Sfântul Imperiu Roman. Gânditorul moldovean este de părerea că „Cezarul roman nu este autocrat, căci în împărăție sunt multe electorate și mulți nobili liberi”. Adevăratul moștenitor al puterii împăraților antici romani este, conform opiniei lui Spătaru Milescu, țarul rus. Mai mult decât atât, în pofida periodizării tradiționale „divine”, el unește

ultimele două monarhii în una singură – greco-romană, iar monarhia rusă o declară a patra monarhie universală, căci „... mai mult se aseamănă cu monarhia împărăția rusă decât cea Romană. Avem aici monarhie sau conducere autocrată și spațiu întins în toate cele patru părți ale lumii”. Astfel, pe lângă autocrația țărilor ruși, gânditorul invocă și factorul geografic – întinderea teritoriului statului rus.

Concepția lui Nicolae Spătaru Milescu, în viziunea lui Dimitrie Ursul, este în spiritul timpului. În aceeași perioadă avea o largă răspândire teoria „Moscova – a treia Romă”, conform căreia, după ce au căzut Imperiul Roman și cel Bizantin (a doua Romă), a treia Romă va deveni statul rus cu capitala sa Moscova. Dacă referitor la celelalte monarhii Spătaru Milescu admitea o limitare a puterii lor, apoi în legătură cu monarhia rusă el împărtășește ideea că ea va domina întreaga lume. Astfel, concepția asupra istoriei universale a lui Nicolae Milescu avea o nuanță politică clar pronunțată și corespundea, în primul rând, intereselor statului rus, conchide Dimitrie Ursul.

Pe parcursul întregii vieți Dimitrie Ursul n-a încetat să manifeste interes pentru activitatea și gândirea marelui nostru înaintaș, consacându-i mai multe studii, editate la Chișinău și la Moscova. Din inițiativa academicianului Dimitrie Ursul, în anul 1986 se lansează la Chișinău conferințele *Lecturi Nicolae Spătaru Milescu*. Timp de zece ani au fost organizate cinci conferințe cu participarea cercetătorilor din Republica Moldova, Rusia, România, Ucraina, au fost editate două culegeri de materiale.

Deși în ultimele decenii de activitate științifică Dimitrie Ursul și-a concentrat eforturile asupra studierii relațiilor sociale din Moldova, eminentul savant a contribuit la dezvoltarea cercetărilor în domeniul filosofiei, redactând un șir de culegeri de articole și monografii consacrate problemelor de ontologie, gnoseologie, istorie a filosofiei.

Importante eforturi a depus academicianul Dimitrie Ursul pentru a coordona editarea volumului de *Scrieri filosofice* ale lui Nicolae Spătaru Milescu. În urma demersurilor sale, au fost trimise (la Chișinău) de la Moscova microfilmele manuscriselor *Hrismologhion*, *Vasiliologhion*, *Книга глаголемая естествословная*. Timp de câțiva ani colaboratorii Sectorului Filosofie s-au aplecat asupra descifrării copiilor acestor manuscrise pentru a pregăti pentru editare volumul respectiv. Editarea volumului a fost inclusă în planul Editurii „Știința” pentru anul 1990. Cu părere de rău, cartea n-a mai fost editată. Este de datoria noastră să continuăm tradiția întemeiată de academicianul Dimitrie Ursul și să valorificăm moștenirea filosofică a înaintașilor.